Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

O‘QUVCHILARNING FIKRLASH JARAYONLARINI RIVOJLANTIRISHGA QARATILGAN PSIXOKORREKSION DASTURLARNING SAMARADORLIGI

Samarova Shoxista Rabidjanovna
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Pedagogika fakulteti psixologiya kafedrasi, dotsenti

Annotatsiya: Mazkur maqolada 7–9-sinf o‘quvchilarining fikrlash jarayonlarini rivojlantirishga qaratilgan psixokorreksion dasturlarning samaradorligi pedagogik-psixologik nuqtai nazardan tahlil qilingan. O‘smirlik davrida fikrlash jarayonlarining rivojlanishi shaxsning intellektual kamoloti, o‘quv faoliyatidagi muvaffaqiyati, ijtimoiy moslashuvi, muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilishi va kelajakdagi kasbiy yo‘nalishini belgilovchi muhim psixologik omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Kalit so‘zlar: o‘smirlik davri, fikrlash jarayonlari, psixokorreksiya, psixodiagnostika, refleksiya, tizimli fikrlash, sababiy tahlil, integrativlik, prognozlash, kognitiv rivojlanish, psixokorreksion dastur, pedagogik-psixologik samaradorlik.

Kirish

Zamonaviy ta’lim jarayonida o‘quvchilarning bilimlarni tayyor shaklda o‘zlashtirishi yetarli natija bermaydi, chunki bugungi axborotlashgan jamiyat shaxsdan mustaqil fikrlash, tanqidiy tahlil qilish, muammoni turli tomonlama baholash, dalillarga asoslangan xulosa chiqarish hamda o‘z faoliyati natijalarini ongli ravishda tahlil qila olishni talab etmoqda. Shu jihatdan o‘quvchilarning fikrlash jarayonlarini rivojlantirish maktab ta’limining eng muhim psixologik va pedagogik vazifalaridan biri sifatida maydonga chiqmoqda.

Ayniqsa, 7–9-sinf o‘quvchilari bilan olib boriladigan psixologik ishlar alohida ahamiyat kasb etadi, chunki mazkur yosh davri o‘smirlik bosqichiga to‘g‘ri kelib, bu davrda shaxsning bilish jarayonlari, refleksiv qobiliyatlari, emotsional-irodaviy xususiyatlari, motivatsion sohasi va ijtimoiy munosabatlar tizimi faol qayta shakllanadi. O‘smir endi oddiy eslab qolish va takrorlashga asoslangan o‘quv faoliyatidan mantiqiy tahlil qilish, sabab-oqibat bog‘liqliklarini anglash, o‘z fikrini dalillash, muammoni mustaqil hal qilish va kelajakdagi oqibatlarni oldindan ko‘ra olish darajasiga o‘tadi.

Shu bois o‘quvchilarning fikrlash jarayonlarini rivojlantirishga qaratilgan psixokorreksion dasturlarni ishlab chiqish va ularning samaradorligini aniqlash yosh va pedagogik psixologiyaning dolzarb ilmiy-amaliy muammolaridan biri hisoblanadi. Psixokorreksion dasturlar faqat mavjud kamchiliklarni bartaraf etish vositasi emas, balki o‘quvchilarning intellektual salohiyatini, mustaqil fikrlashini, refleksiv tahlilini, ijtimoiy faolligini va o‘zini o‘zi rivojlantirish imkoniyatlarini kuchaytiruvchi tizimli pedagogik-psixologik ta’sir mexanizmi sifatida qaralishi lozim.

Fikrlash jarayonlari psixologiyada shaxsning bilish faoliyatining eng murakkab shakli sifatida talqin qilinadi. Fikrlash orqali inson voqelikdagi narsa va hodisalar o‘rtasidagi ichki bog‘liqliklarni anglaydi, muammoli vaziyatlarni tahlil qiladi, yangi xulosalar chiqaradi hamda o‘z faoliyatini ongli ravishda rejalashtiradi. O‘quvchi fikrlashining rivojlanishi uning o‘quv muvaffaqiyati, mustaqil qaror qabul qilishi, ijtimoiy moslashuvi va shaxsiy kamolotida muhim ahamiyat kasb etadi.

L.S. Vigotskiy fikrlash va nutqning uzviy bog‘liqligini asoslab, bolaning intellektual rivojlanishi ijtimoiy muloqot, madaniy vositalar va ta’limiy ta’sir orqali shakllanishini ta’kidlagan. J. Piaje o‘smirlik davrida formal-operatsional fikrlashning rivojlanishini ko‘rsatib, bu yoshda bola mavhum tushunchalar bilan ishlash, taxminlar ilgari surish va mantiqiy xulosalar chiqarish imkoniyatiga ega bo‘lishini asoslagan. A.N. Leontyev va S.L. Rubinshteyn esa fikrlashni faoliyat, motiv, maqsad va shaxsiy tajriba bilan bog‘liq holda tushuntirganlar.

Pedagogik psixologiya nuqtai nazaridan o‘quvchilarning fikrlash jarayonlari ta’lim mazmuni, o‘qitish metodlari, o‘quv motivatsiyasi, pedagogik muloqot, baholash madaniyati, mustaqil topshiriqlar

va refleksiv faoliyat bilan chambarchas bog‘liq. Demak, fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan psixokorreksion dastur faqat psixologik mashqlar majmui sifatida emas, balki ta’limiy, motivatsion, kommunikativ va refleksiv ta’sirlarning uyg‘un tizimi sifatida tashkil etilishi zarur.

O‘quvchilarning fikrlash jarayonlarini rivojlantirishga qaratilgan psixokorreksion dastur tizimli, bosqichma-bosqich va shaxsga yo‘naltirilgan tarzda ishlab chiqilishi lozim. Bunday dasturda o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, individual-psixologik imkoniyatlari, emotsional holati, o‘quv motivatsiyasi va refleksiv rivojlanish darajasi hisobga olinadi.

Dastur mazmuni quyidagi asosiy yo‘nalishlarni qamrab oladi: tizimli fikrlashni rivojlantirish, sababiy tahlil ko‘nikmalarini shakllantirish, integrativ fikrlashni kuchaytirish, prognozlash qobiliyatini rivojlantirish, refleksiv tahlilni shakllantirish, emotsional-irodaviy barqarorlikni qo‘llab-quvvatlash va o‘quv motivatsiyasini faollashtirish.

Tizimli fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan mashg‘ulotlarda o‘quvchilarga muammoni alohida qismlar emas, balki o‘zaro bog‘langan yaxlit tizim sifatida ko‘rishga yordam beruvchi topshiriqlar beriladi. Sababiy tahlilni rivojlantirishda o‘quvchilar voqea-hodisalar o‘rtasidagi sabab va oqibat munosabatlarini aniqlashga, dalillarni farqlashga, asoslangan xulosa chiqarishga o‘rgatiladi. Integrativ fikrlashni rivojlantirishda fanlararo bog‘liqlik, hayotiy tajriba va o‘quv materiallarini birlashtirish orqali kengroq tahlil qilish imkoniyati yaratiladi. Prognozlash mashqlarida esa o‘quvchilar mavjud ma’lumotlar asosida ehtimoliy natijalarni oldindan ko‘ra olish, qaror oqibatlarini taxmin qilish va mas’uliyatli tanlov qilishga yo‘naltiriladi.

Refleksiv mashqlar psixokorreksion dasturning markaziy tarkibiy qismi sifatida qaraladi, chunki o‘quvchi o‘z fikrlash jarayonini anglamas ekan, uning fikrlash sifatini ongli ravishda rivojlantirish qiyin kechadi. Shu sababli dasturda o‘z-o‘zini baholash varaqalari, refleksiv savollar, “men qanday fikrladim?”, “qayerda xatoga yo‘l qo‘ydim?”, “boshqa qanday yechim bo‘lishi mumkin edi?” kabi tahliliy savollar asosida ishlash muhim ahamiyatga ega.

Psixokorreksion dastur samaradorligini ta’minlash uchun uni bir necha izchil bosqich asosida tashkil etish maqsadga muvofiqdir.

Birinchi bosqich diagnostik bosqich bo‘lib, unda o‘quvchilarning fikrlash jarayonlari, refleksiya darajasi, o‘quv motivatsiyasi, emotsional-irodaviy holati va individual-psixologik xususiyatlari aniqlanadi. Bu bosqich dastur mazmunini o‘quvchilarning real ehtiyojlariga moslashtirish imkonini beradi.

Ikkinchi bosqich motivatsion-tayyorlov bosqichi bo‘lib, unda o‘quvchilarda psixokorreksion mashg‘ulotlarga nisbatan ijobiy munosabat shakllantiriladi, fikrlashni rivojlantirishning shaxsiy muvaffaqiyat va kelajakdagi imkoniyatlar bilan bog‘liqligi tushuntiriladi.

Uchinchi bosqich rivojlantiruvchi-korreksion bosqich bo‘lib, bu bosqichda tizimli, sababiy, integrativ, prognozli va refleksiv fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan mashqlar, muammoli vaziyatlar, guruhiy munozaralar, keys topshiriqlar va mantiqiy tahlil mashg‘ulotlari tashkil etiladi.

To‘rtinchi bosqich mustahkamlovchi bosqich bo‘lib, unda o‘quvchilarning egallagan fikrlash ko‘nikmalari o‘quv faoliyati, hayotiy vaziyatlar va ijtimoiy muloqot jarayonida qo‘llaniladi.

Beshinchi bosqich yakuniy baholash bosqichi bo‘lib, unda dasturdan oldingi va keyingi natijalar qiyosiy tahlil qilinadi, psixokorreksion ta’sirning samaradorligi aniqlanadi hamda keyingi amaliy ishlar uchun tavsiyalar ishlab chiqiladi.

O‘quvchilarning fikrlash jarayonlarini rivojlantirishga qaratilgan psixokorreksion dasturlarning samaradorligini aniqlashda bir nechta mezonlarga tayanish zarur. Birinchi mezon o‘quvchilarning tizimli fikrlash darajasidagi ijobiy o‘zgarishlar bilan bog‘liq bo‘lib, bunda o‘quvchining muammoni yaxlit ko‘ra olishi, elementlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni tushunishi va xulosani tizimli asoslay olishi baholanadi.

Ikkinchi mezon sababiy tahlil ko‘nikmalarining rivojlanishidir. Bu mezon o‘quvchining voqea-hodisalar o‘rtasidagi sabab-oqibat munosabatlarini aniqlashi, dalillarni ajratishi va asoslangan xulosa chiqarishi orqali namoyon bo‘ladi.

Uchinchi mezon integrativ fikrlashning rivojlanishi bo‘lib, bunda o‘quvchining turli fanlar, bilimlar, tajribalar va ijtimoiy vaziyatlarni o‘zaro bog‘lay olishi hisobga olinadi.

To‘rtinchi mezon prognozlash qobiliyati bilan bog‘liq bo‘lib, o‘quvchining mavjud ma’lumotlar asosida ehtimoliy natijalarni oldindan ko‘ra olishi, qaror oqibatlarini taxmin qilishi va muqobil variantlarni baholashi orqali aniqlanadi.

Beshinchi mezon refleksiya darajasining oshishi hisoblanadi. Refleksiv rivojlanish o‘quvchining o‘z fikrlash jarayonini anglay olishi, xatolarini tahlil qilishi, o‘z qarashlarini qayta ko‘rib chiqishi va o‘z faoliyatini mustaqil baholashi bilan belgilanadi.

Oltinchi mezon o‘quv motivatsiyasining kuchayishi bo‘lib, o‘quvchining bilishga qiziqishi, mustaqil izlanishga moyilligi, savol berish faolligi va o‘z fikrini asoslashga intilishi orqali namoyon bo‘ladi.

Xulosa

O‘quvchilarning fikrlash jarayonlarini rivojlantirishga qaratilgan psixokorreksion dasturlar yosh va pedagogik psixologiyaning muhim amaliy yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, 7–9-sinf o‘quvchilarida fikrlash jarayonlarini samarali rivojlantirish uchun tizimli, bosqichma-bosqich va shaxsga yo‘naltirilgan psixokorreksion dasturlar zarur.

Bunday dasturlar o‘quvchilarda tizimli fikrlash, sababiy tahlil, integrativ yondashuv, prognozlash va refleksiya ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Psixokorreksion ta’sir samaradorligi o‘quvchining kognitiv rivojlanishi bilan bir qatorda, uning motivatsiyasi, emotsional-irodaviy barqarorligi, o‘ziga ishonchi va ta’limiy muhit bilan bevosita bog‘liqdir.

Shu bois maktab psixologi, o‘qituvchi va ota-onalar hamkorligida tashkil etilgan psixokorreksion dasturlar o‘quvchilarning mustaqil, tanqidiy, refleksiv va prognozli fikrlashini rivojlantirishning samarali vositasi bo‘lib xizmat qiladi. Mazkur yo‘nalishdagi ilmiy izlanishlarni chuqurlashtirish, maxsus diagnostik mezonlar va psixokorreksion texnologiyalarni takomillashtirish kelgusidagi muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vigotskiy L.S. Tafakkur va nutq. – Moskva: Pedagogika, 1982.
2. Piaget J. The Psychology of Intelligence. – London: Routledge, 1950.
3. Leontyev A.N. Faoliyat. Ong. Shaxs. – Moskva: Politizdat, 1975.
4. Rubinshteyn S.L. Umumiy psixologiya asoslari. – Moskva: Pedagogika, 1989.
5. Elkonin D.B. Yosh davrlari psixologiyasi. – Moskva: Akademiya, 2001.
6. Bojovich L.I. Shaxs va uning bolalik davrida shakllanishi. – Moskva: Prosveshcheniye, 1968.
7. G‘oziyev E.G. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2010.
8. Davletshin M.G. Yosh va pedagogik psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2002.
9. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012.
10. Nishonova Z.T., Alimova G.K. Bolalar psixologiyasi va psixodiagnostikasi. – Toshkent: TDPU, 2017.